

خلاقیت و ترتیب تولد کودکان ۵ - ۶ ساله

شمس اعظم یآوری*

کارشناسی ارشد روانشناسی بالینی، دانشگاه آزاد شاهرود

چکیده

خانواده مهم‌ترین نهاد مؤثر در پرورش یا بازداری خلاقیت است. ارتباط رتبه تولد فرزندان با میزان خلاقیت آن‌ها مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته‌است. هدف پژوهش حاضر بررسی ارتباط ترتیب تولد فرزندان در خانواده با کاهش یا افزایش خلاقیت آن‌ها بود. یکصد و پنجاه کودک ۵ تا ۶ ساله، با روش تصادفی خوشه‌ای چندمرحله‌ای از بین مهدکودک‌های تهران، مورد آزمون سنجش خلاقیت تورنس تصویری فرم A قرار گرفتند. یافته‌های این پژوهش نشان‌دهنده ارتباط معنی‌دار ترتیب تولد فرزندان و میزان خلاقیت آن‌ها در حیطه‌های سیالی، انعطاف‌پذیری و اصالت بود و نتیجه این‌که فرزندان دوم از فرزندان اول خانواده خلاق‌ترند.

کلید واژه‌ها: خلاقیت؛ ترتیب تولد؛ مهدکودک

مقدمه

توانایی دستیابی به چیزی را به شکلی نو و بدیع، خلاقیت می‌گویند. خلاقیت به عنوان یک فرایند فکری، راه حلی برای یک مسئله، یک محصول یا یک تلاش ارائه می‌دهد (باثر ۱۳۹۰). تمام افراد قادر هستند در حیطه فعالیت‌های مختلف دستاوردهای خوبی داشته باشند مشروط به این که شرایط برای آن‌ها فراهم بوده و دانش و مهارت‌های مرتبط را فرا گرفته باشند (کارین ۲۰۰۴). ما نمی‌توانیم به کسی استعداد بدهیم اما ما می‌توانیم چشم‌ها و گوش و ذهن را آموزش دهیم و ما می‌توانیم به کودکان کمک کنیم که به راه‌های خلاقانه از طریق دست و بدن دست پیدا کنند. ما همچنین می‌توانیم به آنها کمک کنیم تمرکز، مهارت، پشتکار و خوش‌بینی‌های لازم برای موفقیت در امور خلاقانه را کسب کنند (گیلبرت ۲۰۱۴). اغلب تعریف‌هایی که در نظریه‌های بنیادی دانشمندان درباره خلاقیت ارائه شده است، نشان می‌دهد که همه افراد عادی، مستقل از عوامل چون هوش، جنسیت، سن و معلومات به درجات مختلف استعداد خلاقیت دارند. خانواده به عنوان مهم‌ترین نهادی شناخته می‌شود که در پرورش خلاقیت و یا بازداری آن مؤثر است خلاقیت وقتی بیشتر مشهود است که بزرگسالان در مقایسه با نتایج بدست آمده در زمینه‌های عمل و فکر کودکان توجه بیشتری به فرایندهای ذهنی کودک می‌کنند (شارپ، ۲۰۰۴). بنابراین آموزش‌های اولیه در محیط خانوادگی می‌تواند مسیر تفکر را تعیین سازد و پرورش تفکر خلاق را آموزش دهد و بتواند بستر مناسبی را برای پرورش جنبه‌های اصالت سیالی و انعطاف‌پذیری ذهن را فراهم سازد. کودکان به خانه و والدینی نیاز دارند که حس خلاقیت را در آن‌ها زنده نگه دارند. تحقیق انجام شده در باره نقش والدین نشان می‌دهد که تأثیرمادر در وضعیت حضور یا غیبت او، به مراتب در ایجاد خلاقیت در اطفال بیشتر است (زمانی پور، ۱۳۷۹). هدف این تحقیق تعیین رابطه بین ترتیب تولد کودکان ۵ تا ۶ ساله و خرده مقیاس‌های خلاقیت (سیالی، انعطاف‌پذیری، اصالت و بسط) می‌باشد. از این رو سؤال اساسی در این تحقیق این بود: آیا ارتباط معنی‌داری بین ترتیب تولد و میزان خلاقیت کودکان ۵ تا ۶ ساله وجود دارد؟

در زمینه خلاقیت و ارتباط آن با ترتیب تولد تحقیقاتی در داخل و خارج از کشور به شرح ذیل انجام شده است. بر اساس برخی از نظریه‌های روان‌شناسی رتبه تولد یا همان ترتیب اول، دوم و سوم بودن کودک در خانواده موجب بروز برخی توانایی‌های شناختی و از جمله خلاقیت می‌شود. آدلر معتقد بود فرزندان دوم و سوم خانواده از خلاقیت بیشتری نسبت به فرزند اول برخوردارند. برخی تحقیقات این ادعا را تایید کرده است. برای مثال تحقیق ایسنمن (۱۹۱۴) و استافری (۱۹۷۰) نشان داده که بچه‌های اول کمتر از بچه‌های میانی و بعدی خلاقیت نشان می‌دهند. به اعتقاد محققان شاید دلیل آن این باشد که بچه‌های اول بستگی زیادی به والدینشان دارند و کمتر فرصت ابتکار عمل پیدا می‌کنند. در واقع، والدین به جای فرزندان فکر می‌کنند و تصمیم می‌گیرند نه خود کودک. برعکس این شواهد، مطالعه لیکنن والتر و ماکسول (۱۹۶۹) نشان می‌دهد که فرزندان اول خلاق‌تر از سایر فرزندان هستند. درست به این دلیل که والدین زمان زیادتری صرف پرورش استعدادها و کودک می‌کنند. یعنی به او امکانات و فرصت بیشتری می‌دهند (پیرخانی ۱۳۸۷، ۸۹). باثر، اولد من و همکاران (۲۰۰۵) احتمال تأثیر ترتیب تولد و تعداد خواهران و برادران بر خلاقیت کودکان را مورد بررسی قرار دادند. ۳۵۹ دانشجو پیشینه خانوادگی خود را شرح داده و به ۸ گروه تقسیم شدند تا روی حل مسایل مختلف کار کنند. میزان مشارکت هر فرد برای تعیین خلاقیت او توسط هم‌گروهی‌هایش مورد بررسی قرار گرفت. نتایج این تحقیق نشان داد که فرزندان اول با تعداد خواهران و برادران بیشتر خلاق‌تر از بچه‌های بعدی با تعداد خواهر و برادران کمتر هستند.

سهیلی پور (۱۳۸۴) در تحقیقی رابطه بین ویژگی‌های شخصیتی درونگرایی و برونگرایی با خلاقیت و ترتیب تولد در بین دانشجویان شهر تهران مورد بررسی قرار داد. نتایج حاصله نشان داد که بین ترتیب تولد (اول - وسط - آخر) با خلاقیت و بین ویژگی‌های شخصیتی (درونگرایی - برونگرایی) با ترتیب تولد هیچ رابطه‌ای بدست نیامد بدین معنی که فرزند اول، وسط یا آخر خانواده بودن هیچ ارتباطی با خلاق بودن و یا خلاق نبودن یا درونگرا یا برونگرا بودن فرزند ندارد. منظور از خلاقیت در این تحقیق نمره‌ای است که کودکان ۵ تا ۶ سال از طریق آزمون تفکر خلاق تورنس (تصویری فرم A) در چهار خرده مقیاس (اصالت، انعطاف‌پذیری، سیالی و بسط) است بدست می‌آورد. مهم‌ترین مؤلفه‌های شناختی خلاقیت عبارتند از: ۱- سیالی ۲- انعطاف‌پذیری ۳- ابتکار ۴- بسط. سیالی (Fluency) در لغت به معنای روان بودن ذهن یا فکراست. به اعتقاد تورنس (۱۹۷۴) سیالی توانایی تولید افکار و ایده‌های متعدد است. سیالی موجب می‌شود تا فرد بتواند افکار و ایده‌های متعدد و فراوان تولید کند. انعطاف‌پذیری (Flexibility)

* e-mail: f.yavari.46@gmail.com

(به معنای تنوع‌پذیری و گوناگونی ذهن است. این توانایی با سیالی ارتباط نزدیکی دارد. انعطاف‌پذیری ، باعث می‌شود افکار تولید شده از تنوع و گوناگونی برخوردار شود و یکسان و یکنواخت نباشد. ابتکار (Originality) در اصل به معنای فکر منحصر به فرد است. این نوع تفکر معمولاً کمتر به ذهن افراد خطور می‌کند. انسان‌ها به طور معمول عادت کرده‌اند که حرف‌ها و ایده‌های یکدیگر را تکرار کنند. توانایی ابتکار موجب می‌شود، فکر از تازگی و قابلیت منحصر به فرد بودن برخوردار شود. بسط (Elaboration) به معنای توجه به جزئیات و ریزه کاری‌ها است. البته عنصر بسط در تفکر خلاق باید متعادل عمل کند. اگر بسط خیلی زیاد باشد جلوی فکر ابتکاری را می‌گیرد. اما اگر در حد مناسب و متعادل عمل نماید، فکر ابتکاری را صیقل می‌دهد و آن را مناسب و واقعی می‌سازد. (پیرخائفی ۱۳۸۷).

اهمیت این تحقیق بیشتر در بعد تربیتی آن نهفته است. چرا که مساله ترتیب تولد و تفاوت‌های شخصیتی به نحوه تربیت و نحوه برخورد والدین با فرزندان با توجه به اولویت به دنیا آمدن آنها بر می‌گردد. با مرور نظریات و تحقیقات می‌توان متوجه شد که رشد کودک تحت تاثیر عوامل مختلفی قرار دارد که هر کدام به نوعی خاص باعث رشد جسمانی، عقلانی، عاطفی و اجتماعی کودک می‌گردد. با توجه به اهمیت موضوع تحقیق می‌توان بر تاثیرگذاری محیط خانوادگی و اثرات الگوهای تربیتی و ترتیب تولد به میزان خلاقیت تاکید نمود. توجه به اهمیت روابط بین والدین و کودک از یک سو و نیز بین کودک و سایر خواهران و برادران از سوی دیگر، هر کدام می‌تواند در شیوه و برخورد کودکان نه تنها برای مربیان و برنامه‌ریزان پرورشی بلکه برای خود والدین جایگاه ویژه ای داشته باشد، زیرا هر یک از فرزندان دارای جایگاه و خصوصیات منحصر به فردی در خانواده‌اند که توجه و رسیدگی در این زمینه‌ها، نقش مهمی در پیشرفت آنان در سایر جنبه‌های بخصوص تربیتی ، اجتماعی، شغلی و تحصیلی آینده ایفا می‌کند.

ترتیب تولد در این تحقیق به عنوان یک متغیر مستقل گسسته دو ارزشی (اول و دوم) شناخته می‌شود که دارای مقیاس اسمی می‌باشد و بر اساس عملکرد آزمودنی در آزمون تورنس تعیین می‌شود. همچنین متغیر وابسته این تحقیق میزان خلاقیت بود که به صورت کمی و پیوسته است و دارای مقیاس فاصله‌ای است که از طریق آزمون تفکر خلاق تورنس (تصویری فرم A) اندازه‌گیری می‌شود. چهار سؤال در این تحقیق مطرح شد:

- آیا بین ترتیب تولد و نمرات خرده‌مقیاس سیالی کودکان ۵ تا ۶ ساله رابطه وجود دارد؟
- آیا بین ترتیب تولد و نمرات خرده‌مقیاس انعطاف‌پذیری کودکان ۵ تا ۶ ساله رابطه وجود دارد؟
- آیا بین ترتیب تولد و نمرات خرده‌مقیاس اصالت کودکان ۵ تا ۶ ساله رابطه وجود دارد؟
- آیا بین ترتیب تولد و نمرات خرده‌مقیاس بسط کودکان ۵ تا ۶ ساله رابطه وجود دارد؟

روش

شرکت‌کنندگان

با در نظر گرفتن روش توصیفی پژوهش، جامعه آماری این تحقیق شامل کلیه کودکان ۵ تا ۶ ساله مهد کودک‌های دولتی و خصوصی شهر تهران در سال ۱۳۹۳ می‌باشد نمونه آماری این تحقیق تعداد ۱۵۰ کودک (۷۲ پسر و ۷۸ دختر) سنین ۵ تا ۶ سال ثبت نام شده در مهدکودک های شهر تهران در سال ۱۳۹۳ می‌باشد. نمونه‌های این پژوهش از طریق روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای تصادفی انتخاب شدند. برای انتخاب نمونه ابتدا از بین مناطق یک تا ۲۲ شهر تهران پنج منطقه به صورت تصادفی انتخاب شد و از هر منطقه دو ناحیه و در نهایت از هر ناحیه از بین فهرست مهدهای کودک دو مهدکودک به صورت تصادفی برگزیده شد. نمونه‌های این پژوهش شامل کودکان مقاطع پیش‌دبستانی یک و پیش‌دبستانی دو این مهدهای کودک بودند. در تحقیق حاضر ملاک ورود به نمونه کودکان عادی سنین ۵ تا ۶ سال در نظر گرفته شد و ملاک خروج نیز معلولیت بود.

ابزار

آزمون تفکر خلاق تورنس (تصویری فرم A): برای گردآوری داده‌های پژوهشی حاضر از آزمون تفکر خلاق تورنس استفاده شد که شامل چهار خرده‌مقیاس سیالی، انعطاف‌پذیری، اصالت و بسط می‌باشد. این آزمون شامل ۳ فعالیت است. فعالیت اول ساخت تصویر که شامل دو خرده‌مقیاس بسط و اصالت است. فعالیت دوم تکمیل تصاویر که شامل ۳ خرده‌مقیاس بسط، اصالت و انعطاف‌پذیری است و فعالیت سوم که خطوط موازی است نیز شامل ۳ خرده‌مقیاس بسط، اصالت و انعطاف‌پذیری می‌باشد. بر اساس داده‌های به دست آمده از این ۳ فعالیت نمرات بسط، اصالت، انعطاف‌پذیری و سیالی حاصل می‌گردد. مجموع زمان پاسخ‌دهی به آزمون ۳۰ دقیقه می‌باشد که برای انجام هر فعالیت ۱۰ دقیقه زمان داده می‌شود. در هریک از فعالیت‌ها از آزمودنی خواسته می‌شود جالب‌ترین و غیرعادی‌ترین ایده‌هایی را که می‌تواند به تصویر بکشد. وسایل مورد نیاز برای انجام این آزمون مداد، مداد رنگی و کاغذ A4 است. عابدی (۱۳۷۲) ضریب اعتبار بخش‌های سیالی ، انعطاف‌پذیری و بسط را که از طریق بازآزمایی بدست آورده بود در ایران به ترتیب ۰/۸۵ ، ۰/۸۲ ، ۰/۸۴ و ۰/۸۰ گزارش کرده است. در تحقیق دیگری که در اسپانیا انجام گرفته بود، ضریب اعتبار این آزمون با استفاده از روش همسانی درونی آلفای کرونباخ برای بخش‌های سیالی ۰/۷۵، اصالت ۰/۷۶، انعطاف‌پذیری ۰/۶۱ و بسط ۰/۶۱ به دست آمده بود. روایی این آزمون در چندین کشور دنیا از جمله اسپانیا با استفاده از روش‌های جدید تحلیل عاملی تاییدی مورد بررسی قرار گرفته است که همبستگی میان نمرات آزمون و نمره‌های پیشرفت تحصیلی بین ۰/۱۲ تا ۰/۵۴ در نوسان بود. کفایت (۱۳۷۳) در مطالعه‌ای به کمک آزمون‌های خلاقیت تورنس (فرم الف تصویری) و آزمون سنجش خلاقیت عابدی دانش‌آموزان خلاق را در برابر دانش‌آموزان غیرخلاق مقایسه نموده و تفاوت آنها را شاهدی برای روایی آزمون خلاقیت (MPPT) به کار برده است. وی همبستگی نمره کل این آزمون را با آزمون خلاقیت تورنس ۰/۲۷، برای سیالی ۰/۹، برای انعطاف‌پذیری ۰/۱۳، برای اصالت ۰/۱۵ و برای بسط ۰/۲۴ به دست آورده است.

شیوه‌ی اجرا

در این پژوهش به مقایسه خلاقیت در فرزندان اول و دوم خانواده پرداخته شد. برای گردآوری اطلاعات از آزمون تفکر خلاق تورنس (تصویری فرم A) استفاده شد. این آزمون برای استفاده از کودکان تا فوق لیسانس مناسب است. فرم‌های تصویری آزمون‌های تفکر خلاق تورنس نیازمند پاسخ‌هایی است که عمدتاً از نوع ترسیمی یا تصویری هستند.

این آزمون شامل سه فعالیت بود. فعالیت اول ساخت تصویر، فعالیت دوم تکمیل تصاویر و فعالیت سوم خطوط موازی که کودکان ۵ و ۶ ساله مورد آزمون در گروه‌های ۱۵ تایی به مدت ده دقیقه هر کدام از فعالیت‌ها را انجام دادند. کل آزمون مجموعاً در ۳۰ دقیقه انجام گرفت. بر اساس داده‌های حاصل از فعالیت‌های آزمون عناصر بسط، اصالت، انعطاف‌پذیری و سیالی به دست آمد که نشانگر میزان خلاقیت کودکان مورد آزمون می‌باشد. از طریق روش t گروه‌های مستقل رابطه خلاقیت با ترتیب تولد کودکان با توجه به اینکه دو گروه کودک ۵ ساله و ۶ ساله داریم به دست آورده شد. جهت بررسی رابطه خلاقیت و ترتیب تولد کودکان ۵ تا ۶ ساله شهر تهران به منظور تجزیه و تحلیل داده‌هایی که از طریق آزمون تصویری تورنس فرم A به دست آمد، از ضریب همبستگی و رگرسیون استفاده شد. برای تحلیل داده‌ها و پاسخ به سؤال‌های پژوهش، از مدل آماری t دو گروه مستقل (به منظور مقایسه خلاقیت با تأکید بر ترتیب تولد) و تحلیل واریانس چندمتغیری (به منظور مقایسه خلاقیت کودکان با تأکید بر ترتیب تولد) استفاده شد. داده‌ها با استفاده از نرم افزار SPSS نسخه‌ی ۱۷ تجزیه و تحلیل گردید.

نتایج

به منظور بررسی سؤال تحقیق (آیا ارتباط معنی داری بین ترتیب تولد و میزان خلاقیت کودکان ۵ تا ۶ ساله در شهر تهران وجود دارد یا خیر؟) از روش تحلیل واریانس چندمتغیری استفاده گردید. ابتدا ضریب کجی و ضریب کشیدگی مؤلفه‌های سیالی، انعطاف‌پذیری، اصالت و بسط و نهایتاً خلاقیت محاسبه گردید که با توجه به نتیجه حاصل که کمتر از رقم یک است نرمال بودن مفروضه مطرح گردید که بر اساس آن از میانگین به عنوان معرف شاخص گرایش مرکزی و از مدل‌های آماری پارامتریک استفاده به عمل آمد. با توجه به جدول t دو گروه مستقل (فرزندان اول و فرزندان دوم) جهت بررسی خلاقیت با تأکید بر ترتیب تولد (۱) و با تأکید بر میزان t به دست آمده (۳/۰۴) عامل خلاقیت کل سطح معنی‌دار ۰/۰۰۳ به دست آمد که نشان‌دهنده برتری سطح خلاقیت فرزندان دوم نسبت به فرزندان اول خانواده است.

جدول ۱

آزمون t دو گروه مستقل جهت بررسی «خلاقیت» با تأکید بر «ترتیب تولد»

خرده مقیاس	سطوح	میانگین	انحراف معیار	t	درجه آزادی	سطح معنی‌داری
سیالی	فرزند اول	۴۸/۲۴	۱۰/۷۷	۳/۹۵	۱۴۸	-۳/۹۵
	فرزند دوم	۵۴/۷۴	۸/۰۲			
انعطاف‌پذیری	فرزند اول	۴۳/۶۰	۹/۴۱	۴/۱۳	۱۴۸	۰/۰۰۱
	فرزند دوم	۴۹/۸۷	۷/۶۵			
اصالت	فرزند اول	۴۹/۷۷	۱۲/۱۰	۳/۲۰	۱۴۸	۰/۰۰۲
	فرزند دوم	۵۶/۶۶	۹/۷۵			
بسط	فرزند اول	۴۷/۶۰	۹/۶۳	۱/۲۹	۱۴۸	۰/۱۹۸
	فرزند دوم	۴۹/۴۸	۷/۰۵			
خلاقیت	فرزند اول	۱۲۵/۳۳	۴۵/۷۴	۳/۰۴	۱۴۸	۰/۰۰۳
	فرزند دوم	۱۴۵/۶۶	۳۱/۶۶			

سیالی: بین ترتیب تولد و نمرات خرده مقیاس سیالی کودکان ۶-۵ ساله رابطه‌ای به دست نیامد. با توجه به جدول t دو گروه مستقل (فرزند اول و فرزند دوم) جهت بررسی خلاقیت با تأکید بر ترتیب تولد و با تأکید بر مقدار t به دست آمده خرده مقیاس سیالی ۳/۹۵، سطح معناداری -۳/۹۵ حاصل گردید که بر اساس آن می‌توان مطرح نمود که در خرده مقیاس سیالی تفاوت معناداری بین میانگین‌های نمونه‌های تحقیق دو گروه مشاهده نشده است. و می‌توان نتیجه گرفت که فرزندان اول و دوم در خلاقیت از سیالی یکسانی برخوردارند.

انعطاف‌پذیری: بین ترتیب تولد و نمرات خرده مقیاس انعطاف‌پذیری کودکان ۶-۵ ساله رابطه وجود دارد. با توجه به جدول t دو گروه مستقل (فرزند اول و فرزند دوم) جهت بررسی خلاقیت با تأکید بر ترتیب تولد و با تأکید بر مقدار t به دست آمده خرده مقیاس انعطاف‌پذیری ۴/۱۳، سطح معنادار ۰/۰۰۱ به دست آمد که بر اساس آن می‌توان نتیجه گرفت که تفاوت معناداری بین میانگین‌های نمونه‌های تحقیق در مقیاس انعطاف‌پذیری وجود دارد. بنا براین فرزندان دوم نسبت به فرزندان اول از انعطاف‌پذیری بالاتری برخوردارند.

اصالت: بین ترتیب تولد و نمرات خرده مقیاس اصالت کودکان ۶-۵ ساله رابطه وجود دارد. با توجه به جدول t دو گروه مستقل (فرزند اول و فرزند دوم) جهت بررسی خلاقیت با تأکید بر ترتیب تولد و با تأکید بر مقدار t به دست آمده خرده مقیاس اصالت ۳/۲۰، سطح معنی داری ۰/۰۰۲ به دست آمد که بر اساس آن می‌توان نتیجه گرفت که تفاوت معناداری بین میانگین‌های نمونه‌های تحقیق در خرده مقیاس اصالت وجود دارد. بنابراین می‌توان گفت فرزندان دوم نسبت به فرزندان اول از اصالت بالاتری برخوردارند.

بسط: بین ترتیب تولد و نمرات خرده مقیاس بسط کودکان ۶-۵ ساله رابطه ای به دست نیامد. با توجه به جدول t دو گروه مستقل (فرزندان اول و فرزند دوم) جهت بررسی خلاقیت با تأکید بر ترتیب تولد و با تأکید بر مقدار t به دست آمده خرده مقیاس بسط ۱/۲۹ سطح معنی داری ۰/۱۹۸ حاصل شد که بر اساس آن می توان نتیجه گرفت که تفاوت معناداری بین میانگین های نمونه های این تحقیق در خرده مقیاس بسط وجود ندارد. بنابراین فرزندان اول و دوم از بسط یکسانی برخوردارند.

بحث

با توجه به هدف تحقیق یعنی تعیین رابطه بین ترتیب تولد کودکان ۵ تا ۶ ساله و خرده مقیاس های خلاقیت (سیالی، انعطاف پذیری، اصالت و بسط) و فرضیه های مربوطه یعنی وجود رابطه بین ترتیب تولد کودکان و چهار خرده مقیاس خلاقیت، با توجه به جدول t و با تأکید بر میزان مقادیر t به دست آمده، در می یابیم که تفاوت معناداری در سطح $\alpha=0/01$ بین میانگین های نمونه های تحقیق در «انعطاف پذیری»، «اصالت» و «خلاقیت» با تأکید بر «ترتیب تولد» وجود دارد. از این رو، با رجوع به میانگین های هر دو گروه، فرزندان دوم نسبت به فرزندان اول از «انعطاف پذیری»، «اصالت» و «خلاقیت» بالاتری برخوردارند. لازم به ذکر است که در «سیالی» و «بسط» تفاوت معناداری بین دو گروه مشاهده نشده است و مطرح می شود که فرزندان اول و دوم در خلاقیت از «سیالی» و «بسط» یکسانی برخوردارند. همچنین با تأکید بر میزان t به دست آمده عامل خلاقیت کل سطح معنی دار ۰/۰۰۳ به دست آمد که نشان دهنده برتری سطح خلاقیت فرزندان دوم نسبت به فرزندان اول خانواده است.

یافته های این پژوهش با مطالعاتی در خصوص خلاقیت و ارتباط آن با ترتیب تولد در خانواده و با سایر تحقیقات با عناوین مشابه هم سو است به اعتقاد ادلر فرزندان دوم و سوم خانواده از خلاقیت بیشتری نسبت به فرزندان اول برخوردارند الهه خوشنویس (۱۳۷۷) در تحقیق خود به بررسی تأثیر جمعیت شناختی خانواده بر رشد خلاقیت فرزندان پرداخت که به این نتیجه رسید که میانگین نمرات خلاقیت فرزندان ارشد خانواده از میانگین نمرات خلاقیت سایر فرزندان خانواده بیشتر است. همچنین بین تعداد فرزندان و میزان خلاقیت آنها رابطه وجود دارد. امید (۱۳۵۸) و یزدچی (۱۳۷۹) نیز در تحقیقات خود نتایج مشابهی را یافته اند (معرفاوی ۱۳۸۱).

مریم عابدینی (۱۳۷۹)، رابطه ترتیب تولد و میزان خلاقیت دانش آموزان دختر (مقطع راهنمایی) شهر تهران را مورد بررسی قرار داد. وی ۲۰۰ نفر از دانش آموزان دختر مقطع راهنمایی (اول، دوم و سوم) از ۵ مدرسه در شهر تهران را مورد پژوهش قرار داد. برای جمع آوری داده های تجربی از یک پرسشنامه استاندارد و معتبر روان شناسی تحت عنوان آزمون سنجش خلاقیت عابدی استفاده کرد. نتیجه کلی: تفاوت معنی داری بین ترتیب تولد و میزان خلاقیت وجود دارد. میزان خلاقیت فرزندان اول در خانواده از دیگر فرزندان بالاتر است پس از آن میزان خلاقیت فرزندان دوم، میزان خلاقیت فرزندان سوم و چهارم در این تحقیق تقریباً یکسان است. پرویز نامی (۱۳۸۱) نیز در تحقیقی تحت عنوان رابطه جو عاطفی خانواده و میزان خلاقیت در دانش آموزان پایه پنجم ابتدایی شهر تهران به وجود رابطه مثبت و مستقیم میان جو عاطفی، شیوه های فرزند پروری و روابط خانوادگی با میزان خلاقیت دست یافت.

برخی از پژوهشگران نیز در تحقیقات خود خاطر نشان می سازند که فرزندان کم سن تر هم ممکن است نمره های بالایی به دست آورند، زیرا برادر یا خواهر بزرگترشان که مطالعه داشته اند، به آنها کمک می کنند. همچنین بچه های بعدی ممکن است احساس فشار بیشتری برای رقابت کنند، و ممکن است سعی کنند که از خواهر و برادر بزرگترشان پیشی بگیرند تا توجه بیشتر والدین را کسب کنند. بچه های آخر خانواده همچنین ممکن است بیشتر به تجربه های تازه روی آورند، زیرا می بینند که چگونه خواهر و برادرهای بزرگترشان بر موانع غلبه کرده اند، و بنابراین در روبه رو شدن با چالشها احساس ایمنی بیشتری می کنند. (شعیبی، ۱۳۹۲).

همانگونه که بیان گردید، بنا به تحقیقات صورت گرفته توسط محققین و آنچه که از نتایج این تحقیق به دست آمده است در می یابیم که محیط خانواده، تعداد فرزندان و نحوه تعامل والدین با فرزندان خویش می تواند در بروز یا کاهش خلاقیت مؤثر باشد. نتیجه تحقیق حاضر خلاقیت فرزندان دوم را بیشتر از فرزندان اول نشان داده است که به نظر می رسد فرزندان دوم خانواده علاوه بر این که مورد توجه و آموزش والدین قرار دارند از فرزندان اول خانواده نیز تأثیر پذیرفته و به نوعی آموزش غیر مستقیم دیده اند. کودک اول بر خلاقیت کودکان دیگر خانواده تأثیر می گذارد بعضی از تحقیقات نیز نشان می دهند که تفاوت سنی خواهران و برادران تأثیر ترتیب تولد بر خلاقیت را متعادل می سازد (باترو دیگران ۲۰۰۵). از این رو نتیجه ای این تحقیق که فرزندان دوم خانواده از فرزندان اول خلاق ترند ممکن است به فاصله ی سنی آنان با فرزند اول خانواده باشد که تفاوت سنی کم یا زیاد آنها با فرزند اول ممکن است در خلاقیت آنان تأثیر گذار بوده باشد.

در انجام این تحقیق مشکلات و محدودیت هایی وجود داشت از جمله این که امروزه با توجه به شرایط اقتصادی و فرهنگی جامعه زوجین ترجیح می دهند یا صاحب فرزند نباشند و یا بسیاری از آنها به یک فرزند اکتفا می کنند. از این رو بسیاری از کودکانی که به مهدهای کودک می روند تک فرزند می باشند و تعداد فرزندان دوم در مهدهای کودک یا به این جهت و یا به جهت هزینه های سنگین بسیار محدود می باشد. دوم، مشکل در درک نحوه اجرای تست توسط برخی از کودکان سنین ۵ تا ۶ سال. با توضیحات کامل سه فعالیت آزمون توسط آزمونگر بسیاری از کودکان دستورالعمل را متوجه شده و به درستی آن را انجام می دهند. ولی علیرغم ارائه توضیحات متناسب با سن، برخی از کودکان آزمون را به درستی انجام نمی دهند. که یکی از دلایل این امر می تواند به خاطر عدم درک درست دستورالعمل مربوطه باشد که با توجه به سن پایین آنها دور از ذهن نمی باشد. مورد بعد، خستگی کودک پس از اجرای فعالیت دو و عدم همکاری در اجرای فعالیت سوم می باشد. در زمان اجرای آزمون تصویری تورنس هنگامی که سه فعالیت به صورت متوالی اجرا می گردد برخی از کودکان اظهار خستگی کرده و از انجام بقیه آزمون خودداری می کنند و یا در صورت ادامه به درستی انجام نمی دهند جهت رفع آن بهتر است در فواصل بین فعالیت ها نیم ساعت به کودکان استراحت داده شود تا نتیجه آزمون تحت تأثیر خستگی دچار افت نشود و خلاقیت کودک به درستی مورد سنجش قرار گیرد. محدودیت های دیگر این تحقیق عبارتند از محدودیت ابزار تحقیق و محدودیت آزمودنی ها از لحاظ جنسیت و نیز با توجه به اینکه اکثر خانواده های در دسترس تک فرزند هستند محدودیت در آزمودنی وجود داشته است.

پیشنهاد می گردد این تحقیق در گروه های سنی بالاتر هم صورت گرفته و مقایسه نتایج حاصله انجام شود. همچنین مدیران مراکز پیش دبستانی و مهدکودک ها جهت بالا بردن خلاقیت کودکان و آشنایی خانواده ها با روش های افزایش خلاقیت می توانند از روان شناسان و کارشناسان امور تربیتی در زمینه افزایش خلاقیت کودکان بهره بگیرند و با برگزاری کارگاه ها و سمینارهای متعدد به افزایش آگاهی خانواده ها بخصوص مادران کمک کنند. دیگر این که سازمان بهزیستی با همکاری دانشگاه ها و مراکز آموزشی ذیصلاح برای مربیان و مدیران مهدهای کودک همه ساله دوره های آموزشی تحت عنوان «مربیگری» و «مدیریت مقدماتی» و «مدیریت تکمیلی» مهدکودک برگزار می کند. که می توان با گنجاندن واحدهای آموزش خلاقیت به کودکان، مهارت آنها را در پرورش خلاقیت کودکان بالا برد. مشابه این تحقیق با استفاده از سایر آزمون های خلاقیت

جهت مقایسه نتایج حاصله قابل اجرا می‌باشد. با توجه به این که در مورد رابطه ترتیب تولد و خلاقیت کودکان تحقیقات بسیار کمی در ایران صورت گرفته است پیشنهاد می‌گردد در این زمینه کار شود تا درخصوص شیوه‌های فرزندپروری و اثر آن بر خلاقیت کودکان اطلاعات بیشتری حاصل گردد.

منابع

- هرنگهان، بی.، و السون، (؟؟). مقدمه ای بر نظریه های یادگیری. ترجمه علی اکبر سیف (۱۳۹۰). تهران: دوران.
- پیرخانی، علیرضا (۱۳۸۷). پرورش خلاقیت: مبانی و روش ها. تهران: هزاره ققنوس.
- زمانی پور، محمد حسن (۱۳۷۹). ماهنامه ما و خلاقیت. رشد معلم، ۱۵۵، XX-XX.
- سرمد، زهره؛ بازرگان، عباس و حجازی، الهه (۱۳۹۳). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری. تهران: آگه.
- شعبی، فاطمه (۱۳۹۲). ترتیب تولد و شخصیت. بازیابی شده در ۱۲ مرداد ۱۳۹۳ از <http://ketebesabz.com>
- مرفاوی، ابراهیم (۱۳۸۱). بررسی رابطه عوامل آموزشی و خانوادگی موثر در خلاقیت دانش آموزان دوره متوسطه نظری شهرستان آبادان. پایان نامه منتشر نشده کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان.
- Baer, M., Oldham, G. R., Hollingshead, A. B., & Jacobsohn, G. C. (2005) *Revisiting the Birth Order- Creativity Connection: The Role of Sibling Constellation*. ??.
- Gilbert, L. (?). *Naturing Your Childs Creativity*. Retrieved at 21 august 2014 from <http://www.ahaparenting.com/parenting-tools-/rase-great-kids/intelligent-creativechild-creativity>.
- Karen, S. (2004). *20 ways to encourage children's resourcefulness and creativity*. Retrieved at 26 august 2014 from www.aecenl.ca/images/pdfs/zowaysccie/pdf.
- Sharp, C. (2004). *Developing young children's creativity: what can we learn from research?* Retrieved at 25 august 2014 from www.nfer.ac.uk/publications/55502/55502.pdf.